

Genealogie české středověké prózy o Jozefovi a Aseneth

JAKUB SICHÁLEK

Staročeskou epickou prózu označovanou *Aseneth* nebo *Jozef a Aseneth*, pocházející snad ještě z druhé poloviny 14. století nebo z přelomu 14. a 15. věku, uvedl do odborné literatury Josef Dobrovský.¹ Zmínil ji jednou větou v souvislosti s dalšími dvěma díly se starozákonní tematikou, *Životem Jozefovým a Poručenstvími dvanácti patriarchů*. Dobrovský dal textu název *Jozef a Asenech*. Podobu jména hlavní postavy „Asenech“ vyčetl z jednoho staročeského rukopisu, objevuje se ovšem ve všech staročeských rukopisech a také v nejstarším dosud známém českém tisku z let 1501–1508, fragmentárně dochovaném. Další české tisky počínaje tiskem Jana Günthera z roku 1545 pak uvádějí inkriminované jméno v podobě „Asenath“ (a tuto formu zvolil Josef Jungmann pro svou *Historii literatury české*,² snad právě na základě starých tisků, jejichž výčtem doplnil známé informace Dobrovského). Staročeské biblické rukopisy či tisky znají i podobu „Asenez“, případně „Astenez“, vedle nejčastější „Asenech“. Formu „Aseneth“ čteme ve staročeském překladu Comestorovy *Historia scholastica*. Záměna „Asenech“ místo „Aseneth“ vznikla kdysi mylným čtením *c* místo *t* a setkáme se s ní už ve středověkých latinských rukopisech.

V českém filologickém či literárněvědném úzu se nakonec pro uvedené dílo uchýtil jednoslovný název *Asenech*, případně *Aseneth*, kterého užil první editor Antonín Jaroslav Vrtátko.³ Bez ohledu na toto konstatování dávám přednost dvoučlennému

1) Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur*, Prag 1818, s. 177.

2) Josef JUNGSMANN, *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, Praha 1825, s. 58; Praha ²1849, s. 40.

3) *Aseneth. Román biblický – Život Josefa. Román biblický*, ed. Antonín Jaroslav VRTÁTKO, Časopis Musea království Českého 36, 1862, s. 64–76, 175–186, 213–230. Nověji viz *Próza českého středověku*,

názvu *Jozef a Aseneth* – ve shodě s konvenčním titulem latinské, resp. řecké předlohy v recentní sekundární literatuře.⁴

V této studii budu sledovat dosud málo objasněné literárněhistorické otázky: původ staročeského díla, jeho vztah k latinské předloze a její textové tradici. Nejprve však představím a rozřídím rukopisné a tiskové dochování českého textu.

Staročeské zpracování známe z šesti rukopisů druhé poloviny 15. a z tisků 16. až 17. století.⁵ (Rukopisy i tisky níže označuji siglami.) Tyto textové prameny lze rozdělit do tří základních skupin:

1) V první skupině, reprezentované dvěma rukopisy, je *Jozef a Aseneth* zapsán jako samostatné dílo (samostatný textový celek). Jde o rukopisy:

F – Praha, Knihovna kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné, sign. A f 3, fol. 248ra–253ra (asi z počátku padesátých let 15. století)

M – Praha, Knihovna Národního muzea (dále KNM), sign. III H 29, fol. 58v–80r (1470?)

2) V druhé skupině, reprezentované čtyřmi rukopisy, čteme *Jozefa a Aseneth* v podobě interpolace v rámci většího, tematicky souzračného narativu. Jinak řečeno: vyprávění o Jozefovi a Aseneth je v těchto rukopisech rozděleno do dvou, resp. tří narativních bloků a postupně vloženo do jiného vyprávění, totiž *Života Jozefova*. *Jozef a Aseneth* zde tedy představuje plynulou součást většího výpravného útvaru. Přitom je třeba zdůraznit, že tyto bloky úhrnem tvoří celek *Jozefa a Aseneth* v téměř rozsahu, v jakém jej známe z jeho samostatného zápisu v pražském muzejním (**M**) a františkánském (**F**) rukopise.

B – Praha, Národní knihovna ČR (dále NKP), sign. XVII B 15, fol. 336vb–364ra (1465)⁶

G – Brno, Moravský zemský archiv, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 412,⁷ fol. 132r–155r (resp. pag. 257–303)⁸ (1471)

edd. Jaroslav KOLÁR – Milada NEDVĚDOVÁ, Praha 1983 (= Živá díla minulosti 95), s. 337–348, 428–430, 446–448; Jan LEHÁR, *Stylistika variant staročeského Života Adama a Evy*, in: Týž, *Studie o sémantizaci formy*, Praha 2005, s. 67–83; Jaroslav KOLÁR, *Asenech*, in: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce IV/2*, ed. Luboš Merhaut, Praha 2008, s. 1879.

4) Srov. též český překlad řeckého originálu, zpřístupněný pod názvem *Josef a Aseneth* v antologii *Knihy tajemství a moudrosti. Mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy III*, ed. Zdeněk SOUŠEK, Praha 1999, s. 210–236. Kriticky se k zavedenému dvoučlennému názvu vyslovil specialista na helénistické židovské spisy Manuel Vogel. Uvádí, že takový titul není v původní (řecké) rukopisné tradici doložený, což považuje za očekávatelné: Jozef je sice druhá hlavní postava, ale vyprávění se soustřeďuje primárně na Aseneth. I Vogel však nakonec respektuje ono zavedené dvoučlenné označení. Manuel VOGEL, *Einführung in die Schrift*, in: *Joseph und Aseneth*, ed. Eckart Reinmuth, Tübingen 2009 (= SAPERE XV), s. 3–31, zde s. 5.

5) Tisky byly později opisovány, ale tyto opisy ponechávám stranou. Srov. Josef TŘÍŠKA, *Anonymní česká literatura předhusitské reformace*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 12/1–2, 1972, s. 155–207, zde s. 161–162; na okraj ještě podotýkám, že Tříška zde podal jako první (!) také spolehlivé souhrnné informace o rukopisném dochování staročeského *Jozefa a Aseneth*.

6) Rukopis je dostupný online v podobě digitální faksimile: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVII_B_15__1FPHCR3-cs [cit. 2018-10-10].

7) Dříve inv. č. 461 (v roce 2008 došlo k nové inventarizaci fondu a ke změně inventárního čísla).

8) Rukopis je foliován (razítkem) i paginován (tužkou); paginace začíná na fol. 4r.

E – NKP, sign. XVII E 10, fol. 93r–139v⁹ (1485)¹⁰

W – Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, sign. IV Q 169, fol. 25r–62v (1491)

Rozložení interpolací umožňuje rozdělit jmenovanou čtveřici rukopisů do dvou podskupin vždy po dvou rukopisech: pražský XVII B 15 spolu s vratislavským a proti nim brněnský s pražským XVII E 10.

- 3) Třetí základní skupinu textových pramenů *Jozefa a Aseneth* vytvářejí tisky (St) – s výjimkou fragmentu z let 1501–1508, jemuž bude třeba věnovat další pozornost. Jednoznačně navazují na tu textovou tradici, kterou podávají rukopisy pražský XVII B 15 a vratislavský.¹¹ Narativní rámec je však v tiscích změněn: *Jozef a Aseneth* zde představuje prius, kdežto *Život Jozefův* je materiálem užitým k interpolování *Jozefa a Aseneth*; *Život Jozefův* totiž ve starých tiscích tvoří – redukován ovšem na polovinu původního vyprávění – prehistorii příběhu o Jozefovi a Aseneth.

Staročeský *Jozef a Aseneth* se zakládá na latinské předloze, která má řecký prototext. Ten se sice v autentické podobě nedochoval, ale víme o něm – díky ještě starověkým překladům a intenzivnímu bádání – poměrně dost, jakkoli neexistuje mezi badateli shoda ani v základních otázkách. Pseudepigrafní vyprávění o Jozefovi a Aseneth rozvádí část jediného biblického verše (Genesis 41,45), v němž je zmínka, že faraon dal Jozefovi za ženu Aseneth, dceru heliopolského kněze Putifara (podoba vlastních jmen v pramenech variuje):

<p><i>Vertitque [egyptský faraon] nomen illius [tj. Jozefa] et vocavit eum lingua aegyptiaca Salvatorem mundi. Dedit quoque illi uxorem Aseneth, filiam Putiphare sacerdotis Heliopoleos. Egressus itaque Ioseph ad terram Aegypti.</i>¹²</p>	<p><i>I obrátil jest jemu jmě a nazval jest jej ejiptským hlaholem spasitelem světa. A dal jest jemu ženu Asenech, dceru Phutifarovu, popa heliopolského. I vyšel jest Josef do ejiptské země.</i>¹³</p>
--	---

V Genesis (41,50–52) se ještě uvádí, že Jozef a Aseneth měli dva syny, a tento údaj se také objeví v pseudepigrafu. Genesis 41,50:

9) Rukopis byl v 19. století foliován perem, tato foliace však nezahrnuje prázdná folia 93 až 96. Začátek *Života Jozefova* je podle této foliace na fol. 93r, zatímco podle novější a přesnější korekční foliace tužkou jde o fol. 97r. V sekundární literatuře je foliace uváděna různě, tak i tak; shoda panuje v určení posledního folia *Života Jozefova* (139v), přestože jde ve skutečnosti o fol. 143v. Právě kvůli oně shodě v určení posledního folia ponechávám původní foliaci (diskrepance je nevýrazná, týká se prvních sedmi folií, od fol. 100 se oba „systémy“ vyrovnávají a shodují).

10) Rukopis je dostupný online v podobě digitální faksimile: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVII_E_10__3BIDI05-cs [cit. 2018-10-10].

11) Podrobněji jsem to doložil v nepublikované disertační práci *Staročeský apokryf o Jozefovi Egyptském* (s. 110–115, 140), dokončené v roce 2017 a obhájené na Ústavu české literatury a komparatistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v dubnu 2018, z níž předkládaný příspěvek vychází.

12) *Biblia sacra iuxta Latinam vulgatam versionem. Librum Genesis*, ed. Dom Henri QUENTIN, Romae 1926, s. 340.

13) *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká III. Genesis–Esdráš*, ed. Vladimír KYAS, Praha 1988, s. 88.

*Nati sunt autem Ioseph filii duo, antequam veniret fames, quos ei peperit Aseneth, filia Putiphare, sacerdotis Heliopoleos.*¹⁴

*I urodila sta se byla dva syny Josefovi, dřieve než jest byl hlad přišel, jěžto jemu urodila Asenech, dci Phutifarova, popa heliopského.*¹⁵

Obsahem pseudepigrafu *Jozef a Aseneth* je proměna (konverze) krásné dcery egyptského kněze, jež odmítla jako ženicha i faraonova syna, v nevěstu vhodnou pro biblického Jozefa, syna Jákovova. Závěrečná epizoda vyprávění pak líčí intriky faraonova syna, který se po letech pokouší Aseneth – už Jozefovu ženu – získat.¹⁶

„Malý román“ o Jozefovi a Aseneth dosáhl výrazné recepce v širokém kulturním prostoru.¹⁷ Byl sepsán původně řecky neznámým autorem a dočkal se překladu do řady jazyků a přenosu do několika kultur: v průběhu starověku a středověku do syrštiny, arménštiny, etiopštiny, latiny, církevní slovanštiny, v raném novověku pak do novorečtiny a rumunštiny; celkem je známo přes 90 rukopisů tradujících toto dílo. Prostřednictvím dalších zpracování a adaptací se *Jozef a Aseneth* rozšířil do většiny evropských literatur (němluvě o jeho ohlasech ve výtvarném umění). Nejstarší podobu textu lze jen rekonstruovat z rukopisů podstatně mladších, než je předpokládaná doba vzniku.¹⁸

14) *Biblia sacra*, s. 341.

15) *Staročeská Bible* III, s. 88.

16) Srov. Ross Shepard KRAEMER, *When Aseneth Met Joseph. A Late Antique Tale of the Biblical Patriarch and His Egyptian Wife, Revisited*, New York – Oxford 1998, s. vii; Uta Barbara FINK, *Joseph und Aseneth. Revision des griechischen Textes und Edition der zweiten lateinischen Übersetzung*, Berlin – New York 2008 (= Fontes et Subsidia ad Bibliam pertinentes 5), s. 326; podrobněji pak např. Christoph BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman und seine Nachwirkung. Von Egeria zu Anna Katharina Emmerick oder von Moses aus Aggel zu Karl Kerényi*, in: Týž, *Gesammelte Studien zu Joseph und Aseneth*, Leiden 1996 (= Studia in Veteris Testamenti Pseudepigrapha 13), s. 321–436, zde s. 322–328; *Knihy tajemství a moudrosti* III, s. 210–211; M. VOGEL, *Einführung*, s. 3–5; ROSS KRAEMER, *Joseph and Aseneth*, in: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception* XIV, edd. Christine Helmer – Steven L. McKenzie – Thomas Römer et al., Berlin – Boston 2017, sl. 715–717.

17) Pokud jde o žánrovou charakteristiku původního řeckého zpracování *Jozefa a Aseneth*, v recentní literatuře se zdůrazňuje jeho hraniční místo mezi židovskou novelou a řeckým milostným (dobrodružným) románem. M. VOGEL, *Einführung*, s. 6–11; srov. však Angela STANDHARTINGER, *Zur Wirkungsgeschichte von ‚Joseph und Aseneth‘*, in: *Joseph und Aseneth*, ed. E. Reinmuth, s. 219–234, zde s. 225, pozn. 36, kde autorka upozorňuje na jeden příznačný rys *Jozefa a Aseneth*, který toto dílo odlišuje od řeckého milostného románu, a srov. též distanci od příliš jednoznačného žánrově normativního zařazení v autorčině mladší práci – TÁŽ, *Recent Scholarship on Joseph and Aseneth (1988–2013)*, *Currents in Biblical Research* 12, 2013–2014, s. 353–406, zde s. 378–380. V české sekundární literatuře se setkáme, pokud jde o původní řecký text, též s vágním označením „legenda“ (*Knihy tajemství a moudrosti* III, s. 210; srov. ale tamtéž, s. 212). Žánrovou problematiku promítající se do obvyklého označení staročeského *Jozefa a Aseneth* jako „povídky“ či „románu“ ponechávám stranou – srov. k tomu obecně, ovšem i se sondou do staročeského materiálu Martin PILAŘ, *Pokus o žánrové vymezení povídky*, Ostrava 1994 (= Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity 86), passim, zvláště s. 56. Vžilo se označení „povídka“ (J. KOLÁR, *Asenech*), jež zůstává jako jednoslovná charakteristika vyhovující: naznačuje se jím, že se jedná o prozaické vyprávění kratšího rozsahu; současně je takové pojmenování i zavádějící, protože se jím přenáší označení relativně mladého žánru na starší slovesný útvar, který však jako povídka tehdy vlastně nefungoval, protože literárnost předmoderních narativních fixovaných slovesných projevů nelze klást na roveň moderním epickým dílům.

18) K tomu srov. zejména řadu studií a edic Ch. Burcharda, jemuž vděčíme za dosud nejkomplexnější zpracování celé široké problematiky – zvláště soubor autorových starších statí *Gesammelte Studien*

O dataci, kontextu (geografickém, historickém, kulturním, ideovém, nábožensko-pragmatickém) a textové historii anonymního řeckého originálu se vedou mezi badateli spory, takže vzniká přirozeně prostor pro práce, které rekapituluji už jen samu historii bádání a definují jeho aktuální stav.¹⁹ V zásadě lze říct, že proti sobě stojí podstatně rozdílné závěry o nejzákladnějších otázkách, reprezentované na jedné straně Christophem Burchardem a jeho žáky či spolupracovníky,²⁰ na druhé straně pak zejména Ross Kraemer.²¹

Řecké vyprávění o Jozefovi a Aseneth bylo sepsáno v blíže neurčitelné době před polovinou 6. století po Kr. (to je hyperkritické stanovisko Kraemer). Většina badatelů se však přiklání k závěru, že to bylo podstatně dříve, v průběhu 1. století před Kr. až 1. století po Kr., případně v raném 2. století po Kr. Problematické je přitom samo textové východisko, protože nejstarší textový pramen *Jozefa a Aseneth* je teprve syrský (překlad) z 6. století, nikoli řecký pretext.²²

Moderní český překlad řeckého textu – který ovšem nemohl zohlednit mladší Burchardovu rekonstrukci²³ – se opatrně přiklání k jedné linii bádání, reprezentované nejvýrazněji právě Burchardem.²⁴ Jak je patrné i z mladší sekundární literatury citované výše, jde o stále živé otázky, jejichž stručné a přitom dostatečně informativní shrnutí by na tomto místě mohl podat jen specialista. Ostatně pro téma této studie to ani není podstatné. Naopak zásadní pro nás zůstává středolatinská recepcce řeckého textu, s níž právě souvisí staročeský překlad.

Původně řecky sepsané vyprávění o Jozefovi a Aseneth bylo přibližně mezi 11. a 12. stoletím přeloženo do latiny (pravděpodobně v Itálii, případně ve Francii); tato latinská verze se označuje jako L2.²⁵ Vlivnější z latinských překladů, ba

zu *Joseph und Aseneth* (viz výše pozn. 16), dále Christoph BURCHARD – Carsten BURFEIND, *Nachlese zur Überlieferungs- und Wirkungsgeschichte von ‚Joseph und Aseneth‘*, in: Mousopolos Stephanos. Festschrift für Herwig Görgemanns, edd. Manuel Baumbach – Helga Köhler – Adolf Martin Ritter, Heidelberg 1998, s. 474–497; *Joseph und Aseneth*, edd. Christoph BURCHARD – Carsten BURFEIND – Uta Barbara FINK, Leiden 2003 (= Pseudepigrapha Veteris Testamenti Graece 5); mnohostranný náhled podává také kolektivní publikace *Joseph und Aseneth*, ed. E. REINMUTH.

19) Jako např. A. STANDHARTINGER, *Recent Scholarship*; srov. stručně R. KRAEMER, *Joseph and Aseneth*, s. 716–717.

20) *Joseph und Aseneth*, ed. E. REINMUTH; Nyasha JUNIOR – Carsten BURFEIND, *Aseneth*, in: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception II*, edd. Hans-Josef Klauck – Volker Leppin – Bernard McGinn et al., Berlin – New York 2009, sl. 962–967.

21) R. S. KRAEMER, *When Aseneth Met Joseph*; srov. Ch. BURCHARD – C. BURFEIND, *Nachlese*, s. 492; *Joseph und Aseneth*, edd. Ch. BURCHARD – C. BURFEIND – U. B. FINK, s. 40–46; Christoph BURCHARD, *The Text of ‚Joseph and Aseneth‘ Reconsidered*, *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 14, 2004–2005, s. 83–96, zde s. 90–94; viz též A. STANDHARTINGER, *Recent Scholarship*.

22) Ke zmíněným badatelským dilematům srov. R. S. KRAEMER, *When Aseneth Met Joseph*; *Joseph und Aseneth*, ed. E. REINMUTH; A. STANDHARTINGER, *Recent Scholarship*; stručně pak U. B. FINK, *Joseph und Aseneth*, s. 326–327, 334.

23) *Joseph und Aseneth*, edd. Ch. BURCHARD – C. BURFEIND – U. B. FINK.

24) *Knihy tajemství a moudrosti III*, s. 216–236; úvodní výklad P. Pokorného upozorňuje na některé nejasnosti dotavadní kontextualizace (Tamtéž, s. 216–223).

25) Edice, doprovázená jazykovou, stylistickou analýzou a popisem rukopisné textové tradice: U. B. FINK, *Joseph und Aseneth*; srov. též *Joseph und Aseneth*, edd. Ch. BURCHARD – C. BURFEIND – U. B. FINK, s. 15–16.

vůbec nevlivnější z jazykových mutací *Jozefa a Aseneth* byl však jiný překlad: kratší latinská verze označovaná jako L1. Vznikla snad ještě ve 12. století, pravděpodobně v Anglii, kde se také nachází většina z jejích devíti rukopisů pocházejících z 12.–14. století.²⁶ Verze L1 je dochována anonymně, někteří badatelé ji přesto spojují s anglickým biskupem Robertem Grosseteste (asi 1175–1253), který z řecké tradice těžil (překládal a komentoval řecká díla). Burchard ale přímou spojitost překladu s Robertem Grosseteste, zejména z chronologických důvodů, vylučuje a uvádí, že zájem o text *Jozefa a Aseneth* mohl být vyvolán rozvojem biblistiky ve 12. století a že vlastní překladu by mohla být, vedle zmíněné Anglie, i Francie, kde biblická studia právě tehdy kvetla a kde se z řečtiny také překládalo – pochází odtud ostatně i jeden z rukopisů.²⁷

Zkrácené znění L1 je obsaženo v *Chronicon* cisterciáckého mnicha Helinanda z Froidmontu (asi 1160–1230), vzniklé v letech 1211–1223. Tato „kronika světa“ kombinuje narativní pasáže s biblickými komentáři, teologickými výklady i exkurzy do řady různorodých reálií.²⁸ Sedmá kniha – tj. v moderním chápání vlastně kapitola – pak pojednává o *tempora Ioseph*.²⁹ Kondenzovaná látka L1 zde představuje relativně rozsáhlou narativní pasáž v „jozefovském bloku“; její textové okolí je však odlišné, nenarativní: Helinand užívá vedle Comestorovy *Historia scholastica*, napsané kolem roku 1170 Petrem z Troyes († 1179),³⁰ především už tehdy rozšířený komentář k Písmu, od 14. století zvaný *Glossa ordinaria*, z něhož hojně cituje celé části s výklady autorit (Jeronýma, Isidora, Augustina ad.).³¹ Pokud jde o zkrácené znění L1, není zjištěno, zda Helinand převzal hotový text, nebo podal vlastní textovou úpravu.³²

26) Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*, s. 366–369; edice: *Historia de José y Asenet. Edición crítica y traducción de la primera versión latina*, ed. Antoni BIOSCA I BAS, Madrid 2012 (= Nueva Roma. Bibliotheca Graeca et Latina Aevi Posterioris 37). Označení L1 a L2 nemá geneticky chronologickou platnost; je uzuální v jiném smyslu: verze L1 byla známa dříve než L2, po objevení L2 bylo třeba literární sigly obou latinských překladů nějak odlišit.

27) Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*, s. 368–369.

28) Srov. např. Edmé R. SMITS, *Helinand of Froidmont and the A-Text of Seneca's Tragedies*, *Mnemosyne. A Journal of Classical Studies* 36, 1983, s. 324–358, zde s. 329, 332, 335–337; Týž, *Vincent of Beauvais: a note on the background of the 'Speculum'*, in: Vincent of Beauvais and Alexander the Great. *Studies on the 'Speculum Maius' and its translations into medieval vernaculars*, edd. Willem J. Aerts – Edmé R. Smits – Johannes B. Voorbij, Groningen 1986 (= *Mediaevalia Groningana* 7), s. 1–9, zde s. 3. K Helinandovi dále viz komplex informací soustředěných na internetové stránce http://www.vincentiusbelvacensis.eu/home_hf.htm [cit. 2018-10-27].

29) Pracoval jsem s rukopisem sedmé knihy *Chronicon* vzniklým kolem roku 1400 (Londýn, British Library, Cotton, Claudius B.IX), fol. 84r–99v, jehož fotokopii mi laskavě zprostředkoval Antoni Biosca i Bas (Universidad de Alicante). K rukopisu viz též Corneille H. KNEEPEKENS, *The Odyssey of the Manuscripts of Helinand's 'Chronicon'*, *Sacris Erudiri. A Journal of Late Antique and Medieval Christianity* 52, 2013, s. 353–384, zde s. 353, 376–382.

30) Tento rok Comestorova úmrtí uvádí A. Sylwan: *Petri Comestoris Scolastica Historia. Liber Genesis*, ed. Agneta SYLWAN, Turnhout 2005 (= *Corpus christianorum. Continuatio mediaevalis* 191), s. xiii. V starší literatuře však častěji narazíme na údaj 1178.

31) Obecně k Helinandově citační a odkazové praxi Edmé R. SMITS, *Editing the 'Chronicon' of Helinand of Froidmont: the marginal notes*, *Sacris Erudiri. A Journal of Late Antique and Medieval Christianity* 32/2, 1991, s. 269–289.

32) Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*, s. 378–379, pozn. 85a.

Helinandovo dílo *Chronicon* bylo nejdůležitějším pramenem pro *Speculum historiale*.³³ A teprve toto populární a užívané „historické zrcadlo“, pojednávající chronologicky o dějinách světa a jeho význačných osobnostech ve středověkém pojetí (tj. včetně těch biblických a legendárních), zprostředkovalo průnik látky o Jozefovi a Aseneth do vrcholně a pozdně středověké západoevropské kultury, ale i do mladší doby.³⁴ *Speculum historiale* je nejznámější a nejrozšířenější částí mimořádně ambiciózního díla dominikána Vincenta z Beauvais († 1264), nedokončeného *Speculum maius*. To mělo představovat jakési „zrcadlo světa“. Skládalo se ze tří obsáhlých encyklopedií (jednou z nich je právě *Speculum historiale*), k nimž byla později přidána čtvrtá. Po celé 13., 14. a 15. století, tedy až do rozšíření knihtisku,³⁵ to bylo především *Speculum historiale*, které se dočkalo největšího využití. Je známo z více než 250 rukopisů, jež jednak představují několik redakcí díla, autorských i kontaminovaných, jednak – a to hojně – jen části díla, různé výtahy, zkrácená znění apod., jejichž vznik a transmise byly podmíněny faktem, že i samotné *Speculum historiale* bylo rozsáhlým celkem, rozděleným do dvou a více svazků o několika stech foliích.³⁶

Podobně jako Helinand zařadil i Vincent vyprávění o Jozefovi a Aseneth do vylíčení Jozefových osudů. Použil přitom nejen Helinandovo zpracování L1 (a to v doslovném znění), ale také vlastní komprimované převyprávění několika kapitol Genesis (kdy shrnul do jedné kapitoly, de facto jednoho odstavce, závěr 41. a trest 42.–47. kapitoly), nadto čerpal i z *Historia scholastica*. Výslednou kompozici, která měla v pozdně středověké a raně novověké evropské kultuře, pokud jde o Jozefa a Aseneth, určující látkový vliv, můžeme chápat jako Vincentovo vlastní dílo.

Je přitom třeba upozornit, že v *Historia scholastica* se s Aseneth setkáme jen v letmé zmínce, podobně jako v Genesis, a že Vincent cituje *Historia scholastica* pro objasnění jiných reálií. Jak jsem zmínil už výše, na *Historia scholastica* se odkazuje i Helinand. Ovšem Vincent svoji kompozici pramenů od Helinanda nepřebírá, cituje z Comestora jiná místa a neopírá se o *Glossa ordinaria*, jež je naopak pro Helinanda důležitým pramenem; Vincentovi jde o naraci větší měrou než Helinandovi.

Vincent uvádí v první, resp. (podle jiného rozdělení) v druhé knize svého *Speculum historiale*, v kapitolách 118–123, *historia Aseneth*. Ovšem celek vyprávění, který přešel do staré češtiny, je širší a zahrnuje ještě dvě jiné kapitoly Vincentova *Speculum*: kap. 117 (nadepsanou zpravidla „De venditione Ioseph et liberatione de

33) Johannes B. VOORBIJ, *Gebrauchsaspekte des ‚Speculum Maius‘ von Vinzenz von Beauvais*, in: *Der Codex im Gebrauch (Akten des Internationalen Kolloquiums 11.–13. Juni 1992)*, edd. Christel Meier – Dagmar Hüpper – Hagen Keller, München 1996, s. 225–239, zde s. 238. (Jak se v sekundární literatuře často připomíná, na tento fakt upozornil už slavný německý filolog medievalista Paul Lehmann roku 1912.)

34) Zařazení vyprávění o Jozefovi a Aseneth do velmi rozšířeného *Speculum historiale* vedlo také k založení vizuální motivické tradice zprostředkující tento narativ, jak uvádí Claudine A. CHAVANNES-MAZEL, *The ‘Miroir historial’ of Jean le Bon. The Leiden Manuscript and its Related Copies I. Text*, disertační práce obhájená na Leiden University, Leiden 1988 (dostupné online z <https://www.researchgate.net/publication/35229131> [cit. 2018-10-27]), passim, zvláště s. 118, 127 aj.

35) Teprve knihtisk usnadnil recepci mamutího *Speculum maius* jako celku, šířeného pak po celý raný novověk v podobě čtyř foliantů. J. B. VOORBIJ, *Gebrauchsaspekte*, s. 231, 239.

36) Tamtéž, s. 227–231. Základní informace o autorovi, jeho díle a textové tradici včetně vyčerpávající bibliografie lze najít na webu <http://www.vincentiusbelvacensis.eu> [cit. 2018-10-27].

carcere“) a kap. 124 (nadepsanou „De morte pharaonis et Iacob et Ioseph“). Tuto verzi příběhu Jozefa a Aseneth (kap. 117–124 Vincentova *Speculum*) označují jako *Historia Ioseph et Aseneth*.³⁷

Česká věda už dávno určila, že staročeský *Jozef a Aseneth* je překladem právě Vincentova zpracování ze *Speculum historiale* (kap. 117–124).³⁸ Okolnosti tohoto zjištění jsou zajímavé: k objevení předlohy dospělo české bádání paradoxně díky tomu, že pracovalo s velmi omezeným latinským textovým souborem – pozdně barokním učeneckým svodem biblických apokryfů, obsahujícím i onen text Vincentův.³⁹

Jak jsem zmínil už výše, *Speculum historiale* se šířilo nejen jako celek, ale také v podobě výtahů, částí díla apod. Tak máme u nás doloženu i Vincentovu *Historia Ioseph et Aseneth*:

- jako samostatný text (s názvem *De nuptiis Ioseph*, rozdělený do devíti kapitol, pouze číslovaných, tedy bez nadpisů) v zajímavém latinském rukopise vzniklém v třicátých a čtyřicátých letech 15. století v Čechách – Archiv Pražského hradu, fond Knihovna Metropolitní kapituly (dále APH, KMK), sign. B 86;⁴⁰ v kolofonu *Testament*, jež v tomto rukopise následují za *Historia Ioseph et Aseneth* a dvěma kapitolami z Genesis (49 a 50,1–14) a jsou psána touž rukou, je uveden jako rok dokončení 1432.⁴¹
- jako součást *Testamenta duodecim patriarcharum* v rukopise KNM XVI C 9 (z doby kolem roku 1420); zde je Vincentova *Historia Ioseph et Aseneth* interpolována mezi předposlední testament Jozefův a poslední testament Benjamineův, nalézá se na fol. 204rb–207rb a představuje po grafické stránce ústrojnou součást textu – je přitom členěna rubrikovými nadpisy shodného znění jako ve *Speculum* do nečíslovaných kapitol.⁴²

37) Zmíněné kapitoly 117–124 přetiskl podle reprintu starého tisku *Speculum historiale* z roku 1624 Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*, s. 371–378, a po stranách vyznačil referenční odkazy ke své edici původního řeckého textu, které však pro naše téma nemají žádný význam.

38) Poprvé na tuto souvislost výslovně poukázal už výše zmíněný první editor staročeského díla A. J. Vrtátka: *Aseneth. Román biblický*, s. 64.

39) *Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti*, ed. Johann Albert FABRICIUS, Hamburgi – Lipsiae 1713 (Hamburgi 21722), s. 774–784. Dobrovského výklad o *Poručenstvích dvanácti patriarchů* doplnil jeho pokračovatel Josef Jungmann odkazem právě k Fabriciovu svodu, který obsahuje i latinská *Testamenta duodecim patriarcharum*: J. JUNGSMANN, *Historie literatury české* (1825), s. 58.

40) Srov. Adolf PATERA – Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly Pražské I*, Praha 1910 (= Soupis rukopisů knihoven a archivů zemí českých, jakož i rukopisných bohemič mimočeských I), s. 234–235, č. 401.

41) Název *De nuptiis Ioseph* dobře koresponduje s českým označením *O svatbě Jozefově*, jak je *Historia Ioseph et Aseneth* pojmenována v rukopise NKP XVII B 15. Shoda je nápadná, ale nelze ji přeceňovat. Totožné obsahové označení (*Liber de nuptiis Ioseph* apod.) nese řada textových pramenů tradujících *Ioseph et Aseneth*, nejen Vincentovo osamostatněné zpracování, jak lze vidět na příkladech uvedených v práci U. B. FINK, *Ioseph und Aseneth*, s. 225–226 – ty se ovšem týkají verze L2, která se staročeským zpracováním ani s jeho latinskou předlohou nespojuje.

42) Rukopis, s nímž pracoval už A. J. Vrtátka (*Aseneth. Román biblický*; znal jej pod signaturou I.D.9), byl nedávno podrobněji popsán (Michal DRAGOUN – Adéla EBERSONOVÁ, *Soupis roudnických a sadských rukopisů*, in: *Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*, edd. Michal Dragoun – Lucie Doležalová – Adéla Ebersonová, Praha 2015, s. 331–565, zde s. 474–477). Vrtátka správně poznal, že jde o Vincentovo zpracování, a použil jej jako

Jan Vilikovský kdysi konstatoval, že vzájemný vztah dochovaných textů staročeského *Jozefa a Aseneth* dosud není přesně stanoven, a dodal: „Možno však považovati za jisté, že jde toliko o jeden překlad.“⁴³ Vilikovského závěr nepřímo zpochybnila Milada Nedvědová, když označila textové znění apokryfů v rukopise NKP XVII B 15 (tedy i *Jozefa a Aseneth*) za redakci, která přináší „novou verzi překladu do češtiny“.⁴⁴ Co přesně touto formulací myslela? Nový překlad, nebo úpravu staršího (jediného) překladu? Z kontextu autorčina poněkud enigmatického a konkrétněji nespécifikovaného sdělení se dohaduji, že měla na mysli úpravu už existujícího překladu: „V porovnání se staršími dochovanými zápisy těchto skladeb [staročeských apokryfních děl s biblickou látkou] zjišťujeme v rukopise Univerzitní knihovny XVII B 15 záměrné, možno říci přímo programové, úpravy textů, které lze přirovnat k dobovému přístupu k práci s texty biblickými. Ani *Život Jozefův*, *Asenech* [*Jozef a Aseneth*] a *Poručenství dvanácti patriarch* nezůstaly v tomto rukopise bez výrazných úprav.“⁴⁵

Ve vydavatelských poznámkách k edici *Jozefa a Aseneth*, již připravila táž autorka ve stejné době, nic bližšího – ba ani ono konstatování „nové verze překladu“ – nenajdeme.⁴⁶ Přesto je Nedvědová blíž pravdě než Vilikovský. Překvapuje přitom, že jak Nedvědová, tak Vilikovský přešli v této souvislosti důležitý postřeh Vrtátkův. Ten v edici *Jozefa a Aseneth* upozornil na jedno místo, kde se staročeské rukopisy, které užil ke konstituci textu, rozcházejí – jeden tlumočí korektní, nezkomolené znění latinské předlohy, zatímco druhý traduje zjevnou chybu vzniklou mylným přečtením latinského pretextu: *de ore rosarum* místo *de rore rosarum*. V závislosti na tom pak staročeský překlad zní v jednom případě z *rosy ruoží*, v druhém pak z *úst ruoží*.⁴⁷ Vrtátkovo zjištění převzal další editor *Jozefa a Aseneth* František Xaver Prusík,⁴⁸ věděl o něm také Vilikovský, protože ve své novočeské edici, při níž se opřel o vydání A. J. Vrtátka včetně některých jeho oprav, převzal do textu nezkomolené znění,⁴⁹ a věděla o něm i Nedvědová.⁵⁰ Na uvedené místo staročeských rukopisů *Jozefa a Aseneth* upozorňuje rovněž ediční poznámka v tzv. akademickém *Výboru*.⁵¹

komparativní latinský materiál pro edici staročeského překladu, kdežto Dragounův záznam je v tomto ohledu nepřesný: Latinská *Testamenta duodecim patriarcharum* zde nejsou interpolována „dalšími texty o Jozefovi, mj. z knihy *Aseneth*“ (Tamtéž, s. 477). Vložena je totiž jenom a pouze „knihy *Aseneth*“ (v našem úzu *Historia Ioseph et Aseneth*), tedy znění ze *Speculum historiale*. Údajná „excerpta de Joseph“ (Tamtéž) jsou součástí právě této verze *Ioseph et Aseneth*.

43) *Próza z doby Karla IV.*, ed. Jan VILIKOVSKÝ, Praha 21948 (= Sůl země 9), s. 345.

44) Milada NEDVĚDOVÁ, *Staročeské knihy o rodu a běhu života Jozefova*, Listy filologické 105, 1982, s. 216–221, zde s. 218.

45) Tamtéž.

46) Srov. *Próza českého středověku*, s. 428–430.

47) *Aseneth. Román biblický*, s. 71.

48) František PRUSÍK, *Duchovní romány: Josef a Asenech. Život Josefův. Adam a Eva*, Krok. Časopis věnovaný veškerým potřebám středního školstva 1, 1887, s. 260–264, 321–327, zde s. 262.

49) *Próza z doby Karla IV.*, s. 31.

50) Srov. její vysvětlivku v edici *Próza českého středověku*, s. 447.

51) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, edd. Bohuslav HAVRÁNEK – Josef HRABÁK et al., Praha 1957, s. 553.

Třebaže byl tedy Vrtátkův postřeh známý, žádný z badatelů, kteří se *Jozefem a Aseneth* zabývali, jej nepoužil jako vodítko pro vysledování vztahu mezi textovými zněními tohoto staročeského díla, resp. pro řešení otázky, zda staročeské rukopisy opravdu tradují jeden překlad. Čtení z *úst ruoží* nemohlo vzniknout ze čtení z *rosy ruoží*, není tedy výsledkem rukopisné tradice jednoho a jediného českého překladu. Příčinu je třeba hledat naopak v latinském pretextu, kde je přehlédnutí *de ore rosarum* místo *de rore rosarum* nejen snadno představitelné, ale také doložitelné.⁵²

Zpět k českému textu, resp. ke staročeským textovým pramenům. Tam je zřejmé, že proti sobě stojí dvě skupiny rukopisů (k siglám viz výše úvodní soupis textových pramenů):

F (fol. 250vb): z *toho plástu, kterýž sú vzplodily včely rajské, berúce z úst róží ráje božieho*

M (fol. 70r–v): z *toho plástu, které sú zplodily včely rajské, berúce z úst ruoží ráje božieho*

G (fol. 143v): z *toho plástu, kterýž sú vzplodili včely rajské, berúce z úst ráje božieho róži*

E (fol. 115r): z *toho plástu andělé, kteří sú zplodili včely rajské, berúce ruoží z úst ráje božieho*

×

B (fol. 352va): z *toho plástu, kterýž učinily sú včely ráje božieho z rosy ruoží v ráji*

W (fol. 47r): z *toho plástu strdi, kterýž učinily sú včely ráje božieho z rosy ruožé v ráji*

St ([1549–1551],⁵³ fol. N11v; 1570,⁵⁴ fol. T4v): z *tohoto plástu přechisté strdi, kterýž dělají včely ráje božieho z rosy růží rajských*

Při bližším pohledu je zřejmé, že i skupina „z úst“ se dělí na dvě podskupiny (**FM** a **GE**), jak to odpovídá závěrům o příbuznosti rukopisů, resp. rukopisných textových verzí,⁵⁵ a dále je zřetelně vidět, že z rukopisných textových pramenů podávají **BW** jiný překlad a že z tohoto textového znění vychází i tisková tradice.⁵⁶ Rozdíl mezi **FM**, **G** a **E** je výsledkem tradování, opisování a upravování jednoho a téhož textu.

Textové znění *Historia Ioseph et Aseneth* publikované Burchardem⁵⁷ se liší od znění bohemikálních rukopisů jednak v lexiku, jednak v jiných textových detailech (např. několika výpustkami); kritická edice *Speculum historiale*, případně Vincen-tova zpracování povídky *Ioseph et Aseneth* chybí. Pro účely této studie se prozatím

52) Srov. *Historia de José y Asenet*, s. 148.

53) *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchuov...*, Bartoloměj Netolický z Netolic, [Praha 1549–1551]. Srov. <https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/K16117> [cit. 2020-09-28]; k dataci tisku Petr VOIT, *Nálezová zpráva o fragmentech tří pozdněantických próz tištěných česky počátkem 16. století*, *Gesta Romanorum*, *Asenech*, *Kronika o Apolloniovi*, *Česká literatura* 60, 2012, s. 55–75, zde s. 55, pozn. 2.

54) *Testamentové aneb Kšaftové dvanácti patriarchuov...*, Jiří Melantrich z Aventina, Praha 1570. Srov. <https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/K16120> [cit. 2020-09-28].

55) Těto problematice jsem věnoval část své disertační práce, viz J. SICHÁLEK, *Staročeský apokryf*, s. 116–139.

56) Srov. výše v hlavním textu a pozn. 11.

57) Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*, s. 371–378.

spokojují s malou sondou do problematiky tradování Vincentovy *Historia Ioseph et Aseneth* a jejího staročeského překladu.⁵⁸

Pro srovnání uvádím část *Historia Ioseph et Aseneth* zapsané samostatně (tj. mimo rámec *Speculum historiale*) z výše zmíněného rukopisu pražské KNM XVI C 9 z doby kolem roku 1420. Dále cituji paralelní úryvek z taktéž už připomenutého bohemikálního rukopisu APH, KMK B 86 snad z roku 1432, jak se uvádí v kolofonu *Testament*, která v tomto rukopise následují za – opět samostatně zapsanou – *Historia Ioseph et Aseneth* (označenou zde *De nuptiis Ioseph*) a dvěma kapitolami z Genesis (49 a 50,1–14).⁵⁹ Jmenované bohemikální rukopisy obsahují signifikantní rozdíl (překládám): „Farao [...] zemřel z bolesti nad synem svým“ (KNM XVI C 9) × „Farao [...] zemřel z bolesti nad smrtí syna svého“ (APH, KMK B 86). Tuto diskrepanci odrážejí i staročeské verze.

V následující tabulce vedle sebe stojí týž úryvek jednak ze znění Vincentova (dle přetisku Burchardova),⁶⁰ dále z obou výše uvedených bohemikálních latinských rukopisů a konečně ze tří staročeských rukopisů (B, F a G), které reprezentují všechny známé české rukopisné verze.

Úryvek z Vincentova <i>Speculum historiale</i> ⁶¹	KNM XVI C 9, fol. 206vb–207ra; APH, KMK B 86, fol. 14v ⁶²	B, fol. 361va	F, fol. 252va–b ⁶³	G, fol. 154v
Post illud bellum scilicet superius memoratum, inter filium Pharaonis, et Simeon, et Levi; Benjamin inquit sedens in curru cum Aseneth	Post illud bellum scilicet superius nominatum, Benjamin inquit sedens in curru cum Asenech	Po onom boji, nahoře jmenovaném, Benjamin	Po tom boji, již prvé položeném, Benjamin	Po tom boji, již prvé položeném, Benjamin,
videns filium Pharaonis venientem contra se ut tolleret Asseneth, lapidem de torrente	videns filium pharaonis venientem contra se ut tolleret Assenech, lapidem de torrente	sedě na voze, s Asenech jedieše. A vida syna Faraonova přicházejícíeho proti sobě, aby vzal Asenech, kámen z potoka	vida syna Faraonova, an jede (jde) proti němu, aby vzal Asenech, kámen na potoce	sedě na voze s Asenech, vida syna Faraonova, an jede proti němu, aby vzal Asenech, kámen na potoce

58) Jsem si dobře vědom toho, že mé postřehy se zakládají na malém textovém materiálu a že pozdně středověká textová tradice Vincentovy redakce latinského zpracování, dosud podrobněji nezmapovaná, bude složitější.

59) Jak jsem zmínil už výše, název *De nuptiis Ioseph* souhlasí s českým označením *O svatbě Jozefově*, jak je staročeský překlad *Historia Ioseph et Aseneth* pojmenován v B.

60) Ch. BURCHARD, *Der jüdische Asenethroman*.

61) Tamtéž, s. 377

62) Římské číslice přepisují arabskými.

63) Výrazy v závorkách jsou varianty z M.

<p>arripiens, percussit eum in cervice sinistra, et deduxit eum de equo super terram</p> <p>quasi mortuum. ...</p> <p>Illi vero levantes filium Pharaonis a terra, laverunt plagam eius, et ligauerunt eam, et duxerunt eum ad patrem suum Pharaonem, et narraverunt</p> <p>omnia verba hæc. Pharao vero</p> <p>gratias egit, quia non interfecerunt eum.</p> <p>Tertio vero die mortuus est filius Pharaonis de vulnere. Et Pharao non multo post</p> <p>mortuus est</p> <p>dolore</p> <p>mortis filij sui anno 29.</p>	<p>arripiens, percussit eum in cervice sinistra, et deiecit eum de equo super (KNM: in) terram</p> <p>quasi mortuum. ...</p> <p>Illi vero levantes filium pharaonis a terra, laverunt plagam eius, et ligauerunt eum, et duxerunt eum ad patrem suum pharaonem, et narraverunt (KMK: ei)</p> <p>omnia verba hec. Pharao vero</p> <p>gratias egit eis, quia non interfecerunt eum.</p> <p>Tertia vero die mortuus est filius pharaonis de vulnere et pharao non multo post</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>KNM</th> <th>KMK</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>mortuus</td> <td>est mortuus</td> </tr> <tr> <td>ex dolore</td> <td>ex dolore</td> </tr> <tr> <td>filii sui anno 99</td> <td>mortis filii sui anno 99</td> </tr> </tbody> </table>	KNM	KMK	mortuus	est mortuus	ex dolore	ex dolore	filii sui anno 99	mortis filii sui anno 99	<p>pochopiv, udeřil jest jeho v šiji levú a srazil jeho s koně na zemi</p> <p>jakožto mrtvého. ...</p> <p>Ale oni zdvihše syna Faraonova, umyli sú ránu jeho a uvázali sú jeho. I uvedli sú jej k otci jeho Faraonovi a rozprávěli sú jemu všecka slova tato. Ale Farao</p> <p>děkoval jest jim, že nezabili sú jeho.</p> <p>Třetí pak den umřel jest syn Faraonóv ot rány a Farao nemnoho po tom</p> <p>umřel jest</p> <p>z bolesti</p> <p>syna svého, léta života svého devadesátého devátého.</p>	<p>popad (-l), ranil jej v levú stranu hlavy, až</p> <p>s koně na zemi upadl jako mrtev (-vý). ...</p> <p>Ti zdvihši syna Faraonova od země, umyli sú ránu jeho</p> <p>a pověděli sú tyto všecky věci Faraonovi, a on poděkoval jim, že sú nezabili jeho.</p> <p>A třetí den umřel jest syn Faraonóv od té rány a Farao nemnoho po tom</p> <p>umřel jest</p> <p>žalostí</p> <p>smrti syna svého, maje sobě let devadesát a devět.</p>	<p>vzal, ranil jej v levú stranu hlavy, až</p> <p>s koně na zemi upadl jako mrtvý. ...</p> <p>Ti zdvihše syna Faraonova od země, umyli sú ránu jeho</p> <p>a pověděli tyto všecky věci Faraonovi, a on jim poděkoval, že sú nezabili jeho.</p> <p>A třetí den umřel syn Faraonóv od té rány. Ale Farao nemnoho po tom živ byl,</p> <p>umřel jest</p> <p>žalostí</p> <p>smrti syna svého, maje sobě let devadesát a devět.</p>
KNM	KMK											
mortuus	est mortuus											
ex dolore	ex dolore											
filii sui anno 99	mortis filii sui anno 99											

Z uvedeného srovnání vyplývá: a) rozdíl mezi latinskými texty; b) částečná závislost českých textů na znění bohemikálních latinských rukopisů; c) rozdílné znění staročeských textů, kdy proti sobě stojí FG na jedné straně a B (ze skupiny BW) na straně druhé – je přitom patrné, že B (a W) představuje překlad vyznačující se doslovnějším tlumočením předlohy, kdežto FG překlad volnější. Tento volnější překlad (v tabulce reprezentovaný rukopisy FG a variantami z M) obsahuje, jak je ze srovnání textů patrné, také jednu vynechávku, která byla zapříčiněna bezděčným přeskočením při opisování nebo překladu latinského textu (Augensprung: *et – et*).⁶⁴

Jak jsem konstatoval výše, geneze Vincentova *Speculum historiale* byla složitá, bádání určilo několik autorských redakcí. Znění *Historia Ioseph et Aseneth*, jež přetiskl Burchard, reprezentuje jednu z verzí – tu, která byla šířena tiskem a stala se proto v moderním bádání nejužívanější, neboť byla nejdostupnější (fyzicky i textově, koneckonců dočkala se i moderního reprintu). Český překlad se však s tímto zněním, jak patrné z tabulky, shoduje jen částečně a má blíže k rukopisným zněním známým z českých sbírek.

Staročeský *Jozef a Aseneth* se objevuje v textových pramenech (týchž jako *Život Jozefův*, s nímž je *Jozef a Aseneth* v textové tradici úzce spojen) ve dvojí verzi: jednu představuje volnější překlad (s variantou z *úst ruoží – de ore rosarum*), druhou pak překlad doslovnější (s variantou z *rosy ruoží – de rore rosarum*). Volnější překlad reprezentují rukopisy FMGE, doslovnější BW. Jde o dva samostatné, na sobě nezávislé překlady, nebo je jeden z překladů úpravou či revizí překladu staršího? Tato otázka si zaslouží samostatnou analytickou a metodologickou pozornost. Pro tuto chvíli se omezím na konstatování, že volnější překlad je starší jak z hlediska dochování, tak nejpravděpodobněji také z hlediska geneze textu *Jozefa a Aseneth*. Je-li doslovnější verze překladovou revizí znění předchozího, volnějšího, jak se snad domnívala M. Nedvědová, musela se taková revize opírat o latinský text, nevznikla dedukcí (jak vyplývá už z faktu, že neobsahuje příznačnou vynechávku, jejíž doplnění vyžaduje znalost latinského textu). Tento latinský text byl však jiný než někdejší předloha volnějšího překladu.

Je dále nabíledni, že doslovný překlad odráží určitou překladovou ideologii, vědomou snahu po slovně věrném, lineárním tlumočení; v případě biblického i parabiblického textu může být postup *verbum e verbo* záměrný, vedený respektem k předlohovému textu. S obdobnou tendencí k doslovnosti se setkáváme také například u Starého zákona v staročeském biblickém překladu tzv. třetí redakce nebo v případě tzv. Bible Dlouhoveského. Tyto doslovné překlady vznikly nejpozději v druhé či třetí čtvrtině 15. století. To byla doba kvantitativního vzestupu staročeských písemností, což lze nepochybně chápat jako důsledek předchozího rozvoje jazykově českého písemnictví, podmíněného růstem gramotnosti, rozšířením papíru a funkčním uplatněním češtiny v pragmatické sféře. Zvýšený zájem o biblický

64) Hledat původ této vynechávky až ve tradování, tj. v opisování českého textu, by znamenalo předpokládat Augensprung: *jeho* – [...Faraona, otce] *jeho*, avšak podobné staročeské textové znění není fakticky doloženo.

text, s nímž *Jozef a Aseneth* úzce látkově i rukopisně souvisí, vedl k větší překladové aktivitě. Biblický i parabiblický text tak byl vystaven různorodým, až protichůdným tlumočitelským přístupům.⁶⁵

SUMMARY

The Genealogy of the Medieval Bohemian Prose *Joseph and Aseneth*

The late Hellenistic pseudepigraph *Joseph and Aseneth* narrates the story of the noble-born Egyptian Aseneth who became the wife of Jacob's son Joseph after conversion. The text was originally written in Greek and was later translated into a number of languages. A second Latin translation of the work appeared at the turn of the 12th and 13th centuries (today labelled as L1). An abridged version of L1 is contained in the *Chronicon* of Helinand of Froidmont. His version of L1 was used (word-for-word) by Vincent of Beauvais in the *Speculum historiale*. Vincent added a summary of chapters 41–47 from the book of Genesis, as well as excerpts from the *Historia scholastica*, placing everything within Joseph's story. This attractive narrative dubbed the *Historia Ioseph et Aseneth* was also copied outside the *Speculum* and was translated into Czech at the turn of the 14th and 15th centuries. This translation was based on the Bohemian version of *Historia Ioseph et Aseneth*.

The Old Czech translation has survived in six manuscripts from the second half of the 15th century, and also in prints from the 16th and 17th centuries. *Joseph and Aseneth* is recorded as an individual work in two manuscripts, while in the remaining four it is an organic component of an extensive narrative about Joseph, his father, and his brothers. As can be seen by the comparison of all relevant texts, the Old Czech manuscripts of *Joseph and Aseneth* offer dual translations: they are based on the differences in the original Latin texts and reflect distinct translation strategies. A looser (sense-for-sense) translation is apparently found in the language change “z úst růží” (*de ore rosarum*) and is seemingly older, while the second, younger translation is word-for-word and interprets the proper reading of the Latin text “z rosy růží” (*de rore rosarum*). The tendency for word-for-word translations of the Latin text associates the newer translation with some Old Czech Biblical translations that appeared before the mid-15th century.

65) Studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q07 – „Centrum pro studium středověku“.